

XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ ABŞ-da İCTİMAİ-MƏNƏVİ DURUM VƏ ONUN ƏDƏBİYYATDA İNİKASI

Leyla Sarıvəlli

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: leyla.sarivalli@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə XX əsrin əvvəllərində, Birinci Dünya Müharibəsi ərəfəsində ABŞ-da sosial – iqtisadi durumun əsas cəhətləri araşdırılmışdır. Bu məqsədlə XX əsrin əvvəllərində ölkənin yüksək texnologiyalar dövrünə qədəm basması və onların ədəbiyyata inikası problemləri, dövrün əyalət psixologiyasının məşhur “amerikan arzusu” ideyasına köklənməsinin səbəbləri üzə çıxarılmışdır. Amerikanın Birinci Dünya Müharibəsində iştirakının səciyyəsi və bununla bağlı insanların mənəvi durumunda yaranan problemlər və onların ədəbi fikrə təsiri məqalənin əsas mövzudur.

Açar sözlər: Amerika, müharibə, yazıçı, ədəbiyyat.

SOCIAL AND MORAL SITUATION AT THE BEGINNING OF XX CENTURY IN USA AND ITS REFLECTION TO LITERATURE

Leyla Sarıvəlli

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. In the presented article, the main features of social and economic situation in the USA during I World war were investigated. For this purpose, the problems of the country entering the high-tech period in the early XX century and their reflection to literature were revealed as well as the reasons why the psychology of province was rooted in the popular "Dream of American" idea. The characteristic features of USA's participation in I World war, and for this reason, the problems arising in people's spiritual state and their influence on literary idea are the main subjects of article.

Keywords: America, war, writer, literature.

СОЦИАЛЬНО-ПРАВСТВЕННАЯ СИТУАЦИЯ В США В НАЧАЛЕ XX ВЕКА И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ЛИТЕРАТУРЕ

Лейла Сарывелли

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В представленной статье рассматриваются ключевые аспекты социально-экономической ситуации в США в начале XX века, накануне Первой Мировой войны. С этой целью в начале XX века были выявлены проблемы страны, вступающей в эру высоких технологий, и их восприятие литературы, а также причины, по которым государственная психология того времени была включена в популярную идею «американской мечты». Характер участия Америки в Первой Мировой войне и, связанные с этим, возникающие проблемы в нравственном состоянии людей, и их влияние на литературную мысль является основной темой статьи.

Ключевые слова: Америка, война, писатель, литература.

XX əsrin əvvəlləri Amerika ədəbiyyatını şərti olaraq iki dövrə bölmək olar: Birinci Dünya Müharibəsindən əvvəlki dövr və Birinci Dünya Müharibəsindən sonrakı dövr. Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrdə ABŞ-da sosial-siyasi və mədəni həyatda baş verən köklü dəyişikliklər və onların bədii fikirdə təəcəssümünün əsası hələ XIX əsrin 70-80-ci illərində qoyulmuşdur. 1861-1865-ci illər arasında davam edən vətəndaş müharibəsindən sonra Amerika Birləşmiş Ştatları iqtisadi cəhətdən gücləndi və regionda siyasi hegemonluğu ələ aldı. Müstəmləkəçilik siyasəti ABŞ – ın siyasətini və iqtisadiyyatını müəyyən edən əsas faktor

idi. Bu ölkənin imperializm mərhələsinə keçməsindən xəbər verirdi. İmperializmin daxili ziddiyyətləri artdıqca iqtisadi böhranlar kəskin xarakter kəsb etdi və nəticədə işsizlik bir problemə çevrildi. XIX əsrin axırlarından başlayaraq sinfi mübarizə gücləndi, fəhlə hərəkatı geniş vüsət aldı. Fəhlə hərəkatını yatırtmaq üçün hökumət ölkə daxilində zorakılıq tədbirləri həyata keçirdi. Bütün bunlar Amerika ədəbiyyatının ideya məzmununa təsir etməyə bilməzdi.

Bu cəhətlər XIX əsrin sonlarında Amerika ədəbiyyatında yaranan “Yeni ingilis məktəbi”, yaxud “Boston məktəbi” adlanan ədəbi qrupun üzvlərinin yaradıcılığında daha qabarıq təcəssüm olunurdu. Bu ədəbi məktəb həmin dövrdə bir sıra qəzet və jurnalları, hətta universitet kafedralarını təmsil edirdi.

I dünya müharibəsi dövründə Amerika Birləşmiş Ştatlarının iqtisadiyyatının sürətli inkişafı daxili və xarici imperialist ziddiyyətlərin gücləndirilməsi ilə müşayiət olundu. Məşhur Amerika analitik və iqtisadçı alimi R.Babson məqalələrinin birində qeyd edirdi ki, Amerika kapitalistləri Napoleon müharibələri dövründə olduğu kimi vuruşan ölkələrin təchizatı hesabına varlanaraq böhrandan xilas olacaqlarına əmin idilər. Prezident Vilson hökuməti Amerika kapitalının müharibədə qazanc əldə edə bilməsi üçün müharibəyə daxil olmadanonun inkişafına və nəticəsinə təsir etmək, müharibəyə daxil olan tərəflərin bir birinə qarşı daha da qızıxdırılmasına dəstək olmaq və beləliklə bir-birini zəiflətməsi istiqamətində müxtəlif yollar və vasitələr axtarmaq niyyətində idi [1].

ABŞ-ın müharibəyə daxil olmasının ən əhəmiyyətli səbəbi, Avropanın getdikcə artan maddi, maliyyə və insan resurslarının tükənməsi idi. Hərbi sifarişlərə əsaslanan biznes sahəsində, inhisarçılıq təhlükəli vəziyyət alırdı, çünki müharibə qəflətən sona çatsaydı, sifarişlər ödənilməmiş qalacaqdı. Bundan başqa müharibənin sonu ifrat istehsalın böhranını doğurardı. Ac, müflis olmuş Avropadan artıq yeni qazanclar əldə etmək çətin olardı. Lakin buna baxmayaraq Vall Streetdə danışırdılar ki, biznes nəzər nöqtəsindən sülh müharibədən daha əlverişlidir, çünki hərbi biznes "çoxdan öz cazibədarlığını itirmişdir" [2].

Birinci dünya müharibəsi nəticəsində ABŞ, İngiltərə və Fransa imperialistlərinin başlıca rəqiblərinin məğlub olmasına nail oldular və dünyanın yenidən bölüşdürülməsinə başladılar. İmperializmin doğurduğu bu müharibə milyonlarla adamın məhv olunmasına gətirib çıxartdı və çox böyük maddi zərər vurdu. Cəbhədə yaralardan ölənlərin sayı 10 milyondan, yaralananlar isə 20 milyon nəfərdən çox idi. Bundan əlavə, çox sayda insan aclıq və xəstəlikdən dünyasını dəyişmişdi. 1914-1918-ci illərdə müharibədə vuruşan başlıca dövlətlərin milli sərvətinin orta hesabla üçdə bir hissəsi məhv olmuşdu. Bütöv kəndlər və şəhərlər yer üzündən silinmişdi, çox sayda dəmiryollar, körpülər, fabrik və zavodlar dağıdılmışdı. Müharibə bir çox Avropa ölkəsinin sənayesinin, kənd təsərrüfatının və maliyyəsinin dağılmasına səbəb oldu. Bu soyğunçuluq müharibəsinin müsibətləri və onun nəticələrinin bütün ağırlığı zəhmətkeş kütlənin üzərinə düşmüşdü. Beləliklə, I Dünya müharibəsi dövründə bütün dünya qarışdı, demək olar ki, bütün ölkələrin birbaşa və yaxud dolaylı iştirakı ilə bəşər tarixində misli görünməmiş insan qırğını başladı. İnsan insana, millət

millətə qənim kəsildi. Sanki bütün bəşəriyyət aqlını itirmiş, əsrlər boyu topladığı dəyərlərdən imtina etmişdi. Məşhur ingilis tarixçisi və filosofu A. Toynbi özünün «Tarixin araşdırılması» əsərində qeyd etmişdi ki, XX yüzillikdə bəşəriyyət pələnglə üz-üzə gəlib ondan müdafiə olunmaq üçün heç bir silahı olmadığı vaxtlardan daha artıq, daha dəhşətli məhv olmaq təhlükəsi qarşısındadır [3].

Birinci dünya müharibəsi Amerika cəmiyyətindəki radikal iqtisadi və sosial dəyişikliklərə səbəb oldu; buədəbi-bədii estetik fikirdə öz təcəssümünü tapmaya bilməzdi. Yazıçılar öz görmə bucaqlarından amerikan həyatının yeni reallıqlarını əks etdirirdilər. Onların hekayələrində və romanlarında yeni tipli mövzular, süjetlər və qəhrəmanlar meydana çıxdı. Bu baxımdan bədii ədəbiyyatda sosial ziddiyyətləri təcəssüm etdirmək cəhdləri böyük maraqla qarşılanır, Amerika gerçəkliyinin sərt tənqidinə geniş yer verən realist nümunələr yalançı mənəvi-əxlaqi dəyərlərə ağır zərbə vururdu.

1860-cı ildən 1914-cü ilə kimi Birləşmiş Ştatlar aqrar, geridə qalmış müstəmləkədən nəhəng, müasir, sənaye dövlətinə çevrildi. 1860-cı ildəki yoxsul ölkə 1914-cü ilə kimi dünyanın ən varlı dövlətinə çevrildi, əhalinin sayı ikiqat artaraq 1860-cı ildə 31 miyondan 1990-cı ildə 76 milyona çatdı. Birinci Dünya Müharibəsi ərəfəsində Birləşmiş Ştatlar dünyanın ən qüdrətli dövlətinə çevrildi. XX əsrin əsl simasını üzə çıxaran, sonrakı inqilablar və müharibələr üçün yol açan 1914-1918-ci il ümumdünya qırğını cəmiyyət və insan haqqında bütün əvvəlki təsəvvürləri alt-üst etdi. Ədəbiyyatda məyus, həyatdan küskün, bəşəriyyətdən üz döndərmiş inamları qırılmış insan obrazlarını, get-gedə müdrikləşən və gələcək gözəl həyat qurmağa can atan insan obrazları və bununla bağlı mövzular cəlb edirdi.

Sənayenin inkişafı insanların rifah halını yaxşılaşdırmaq əvəzinə özgüləşməni daha da dərinləşdirirdi. Bu dövrün xarakteristik amerikan romanları Stefen Kreynin “Maggie: Küçə qızı”, Cek Londonun “Martin İden”, və daha sonra Teodor Drayzerin “Amerika faciəsi” özgüləşmə və iqtisadi qüvvələrin zəif və müdafiəsiz fərdin üzərindəki zərərini təsvir edirdi. M. Tvenin “Hak Finn”i kimi, C. Londonun “Dəniz canavarı”ndakı Hampri Vanderveiden və Drayzerin Kerri bacısı xeyirxahlıq, kövrəklik və ən əsası fərdiyyətçilik kimi xüsusiyyətləri özündə cəmləyirdi.

Edit Vorton və Henri Ceymsictimai fəaliyyətlərində cinsi bərabərlik və maliyyə mövzularını ayrıca tədqiq edirdilər. Bu onları müxtəlif ictimai sinifləri təmsil edən yazıçılarla Stefen Kreyn, Cek London, Frank Norris, Teodor Drayzer və Epton Sinkler ilə birləşdirir. Bu naturalistlər, kosmopolit nasirlər kimi, lakin onlardan fərqli olaraq, daha açıq şəkildə fərd və cəmiyyət problemini təcəssüm edirdilər. Onlar çox vaxt sosial problemləri açıqlayır və darvinizm təliminin və onunla bağlı olan determinizm fəlsəfi doktrinasının təsiri altına düşürdülər, onlar da fərdlərə, onların nəzarət edə bilmədiyi iqtisadi və sosial qüvvələrin əhəmiyyətsiz nümayəndələri kimi baxırdılar və fərdin taleyi ilə bağlı mövzulara xüsusi toxunurdular.

Amerika təhqiqat jurnalistikasının ənənələrinin formalaşması bu dövrə təsadüf edir. Bu dövrdə yazılmış romanlar ağır iş şəraitini və zülmü təsvir edirdilər. Frank Norrisin

“Meduza”sı (1901), böyük bir dəmiryol şirkətini və onun fəaliyyətindəki qüsurları ifşa edirdi. Sosialist Epton Sinklerin “Cəngəllik” (1906) romanında isə Çikaqodakı ət kombinatlarında özbaşınalıq və baxımsızlıq təsvir olunurdu. Cek Londonun “Dəmir daban”(1908) əsəri, Corc Oruellin 1984-cü ildəki sinfi mübarizənin kəskinləşəcəyini qabaqcadan xəbər verirdi [4].

XIX yüzilliyin sonlarında Amerika ədəbi bədii fikrinin bir çox nümayəndələri gerçəkliyi bütün təfərrüatı ilə təsvir etməyə can atırdılar. Hamlin Qarlandın (1860-1940) “Main-Travelled Roads” (Səfər edilən Anayollar,1891) və “Rose of Dutcher’s Colly” (Dutcher’s Coolly’nin Gülü, 1895) romanlarında istər kəndlilərin yaşamaq üçün göstərdikləri şücaət, istərsə də cinsi bərabərsizliyi daha real üsullarla təcəssüm olunurdu. Teodor Drayzerin (1871-1945) “Kerri bacı” (1900), “Cenni Herhardt” (1911), “Maliyyəçi” (1912), “Titan” (1914) və daha sonra “Amerika faciəsi” (1925) əsərləri fransız naturalizm məktəbinin banisi və nəzəriyyəçisi Emile Zola təsirini daşıyan romanlar idi. Düzdür, T.Drayzer fransız naturalistlərin əsərlərinə xas olan üslubi incəliklərə və yerli-yersiz istifadə olunmuş simvolizmə əhəmiyyət verməsə də, Stefen Kreyn (1871-1900) ilə Frank Norris (1870-1902), bu kimi detallara da diqqət yetirmişlər. “Küçə qızı Maggie” (“Maggie: A girl of streets”, 1893) və “Qırmızı cəsarət nişanı”, 1895 (“The Red Badge of courage”) kimi bəzi qısa hekayələrində S.Kreyn, ətraf mühitin sərt təsiri altında sıxışdırılmış insanın iç dünyasını bütün detalları ilə verməyə çalışan bir impressionist idi. Frank Norris isə Mc Teague (1899), “Ahtapot” (“The Octopus”, 1901) və “Quyu” (“The Pit”,1903) əsərləri ilə bu yolu davam etdirirdi. Qısa hekayələrin usta yazıçısı kimi tanınan Henri Ceyms də (1843-1916) dövrün realistləri və naturalistləri kimi fantastik ədəbiyyatın gerçəkliyi əks etdirməsinin vacibliyinə inanarlardan idi. “Amerikalı” (“The American”, 1897), “Maisienin bildiyi” (“What Maisie knew”, 1897), “Göyərçin qanadları” (“The wings of dove”, 1902), “Səfirlər” (“The ambassadors”, 1903) və “Qızıl kürə” (“The golden bowl”, 1904) H.Ceymsin ən diqqət cəlbədən romanlarıdır. Bəzi yazıçılar da öz əsərlərində utopik cəmiyyətin obrazını yaratmağa cəhd edirdilər. Siyasi tənəzzül və laqeydlik Hemi Adamsın (1838-1918) romanı “Demokratiya”da (1880) öz əksini tapdı. Eduard Bellaminin (1850-1898) “Geriyə baxış” (1888) (“Looking backward”) əsərində kapitalist rejimin eybəcərlikləri haqqında utopiya 2000-ci ildə toplum tərəfindən gerçəkləşdirildi. Uilyam Din Houells (1837-1920) “Altruriadan gələn yolçu” (“Traveller from Altruria”, 1894) ilə bərabərlik təmin edən bir dövlətə ehtiyac olduğunu dilə gətirdi. ABŞ-ın iqtisadi və siyasi həyatını ifşa edən və tək yol olaraq sosializmi təklif edən Epton Sinklerin (1878-1968) əsərlərindən ilki olan “Cəngəllik” (“Jungle”) romanı 1906-cı ildə işıq üzü gördü.

XIX əsr ədəbiyyatının yaradıcılıq ənənələrindən çıxış edən tədqiqatçılar ədəbi-estetik, realist sənətin prinsiplərinə uyğun olmaq gerçəkliyinin detallarının tam dolğunluğu ilə təsvir olunmasını tələb edirdilər. XX əsr gerçəkliyi kontekstində belə bir təcəssüm prinsipinin qeyri-mümkünlüyünü dərk edən digər nəzəriyyəçilər isə “realizmdə son dərəcə müxtəlif ifadə

formalarından, o cümlədən, şərtlikdən də istifadə olunmasını məqbul sayırdılar - təkə həyat həqiqəti bədii nümunədə öz təcəssümünü tapsın!

XX əsrin amerikan ədəbiyyatında sosialist ideologiyasını təbliğ edən bədii-estetik cərəyan da sürətlə inkişaf edirdi. Bu cərəyanın ilk müjdəçiləri isə “New Message” jurnalında çıxış edən yazıçı və tənqidçilərdən Cek London, Con Rid, Rendolf Born və Maykl Qold olmuşdur. XX əsrin başlanğıcında ABŞ ədəbi-estetik fikri üçün xarakterik olan bu istiqamət sonrakı tarixi dövə yazıçıların yaradıcılıqlarını ideoloji baxımdan xarakterizə etmiş və sonralar da davam etdirilmişdir.

Güclü iradə keyfiyyətlərini, təbiət və cəmiyyətlə mübarizə romantikasını təcəssüm etdirən Cek London “Martin İden” romanını, “Şimal hekayələri” seriyasından olan əsərlərini oxucuların mühakiməsinə verdi. Teodor Drayzer sadə amerikalıların faciəli taleyini “Kerri bacı”, “Cenni Herhardt”, “Amerika faciəsi” kimi romanlarında təsvir etməklə yanaşı, eyni zamanda “Maliyyəçi”, “Titan” kimi romanlarında tipik iri kapitalistlərin obrazlarını yaratdı. Görkəmli novella ustası O’Henrinin əsərlərində əmək adamlarının həyatı yumoristik tərzdə təsvir olunurdu. Bu dövə Amerikan ədəbiyyatında psixoloji cərəyanın inkişafında hekayə və novella ustası Şervud Anderson mühüm rol oynamışdır. 20-40-cı illərdə S.Lyuis amerikan həyat tərzini tənqid edən “Bebit”, “Errousmit” və s. kimi tarixi romanlar yazmışdır. F.S.Fitsceraldın “Böyük Qətsbi”, E.Heminqueyin “Fiyesta”, “Əlvida, silah” romanlarında burjua cəmiyyətində “itirilmiş nəslin” dünyaya baxışı əks olunmuşdu.

30-cu illərdə E.Heminquey antifaşist hərəkatına qoşularaq, ictimai mövzulara müraciət etmiş, ispan xalqının mübarizəsinə dair “Beşinci kalon” pyesi, “Əcəl zəngi” romanı kimi qiymətli əsərlərini yazmışdır.

Antifaşist hərəkat S. Lyuis, E. Sinkler, A. Malts, M. Frənk, A. Makliş, S. Bennet, E. Kolduell, İ. Şou və başqalarının yaradıcılığına da ciddi təsir göstərmişdi. C. Steynbekin “Qəzəb salxımları” romanı bu dövə yazılmış ən yaxşı əsərlərdəndir. Dekadent meyllərinin güclü təsirinə baxmayaraq, yazıçı Y. O’Nil “Qarağaclar altında ehtiraslar”, “Tüklü meymun”, “Allahın bütün övladlarının qanadı var”, “Şair ürəyi” və s. ictimai məzmunlu psixoloji pyələrini yaratmışdır. A.Miller “Kommivoyajerin ölümü”, “Sərt sınaq”, “Vadidə hadisə”, T. Uilyams “Orfey cəhənnəmə enir”, “Arzu tramvayı” kimi əsərlərində yer almış ənənələri inkişaf etdirmişlər. U. Folknerin psixoloji romanlarında (“Kənd”, “Şəhər”, “Malikanə”) ucqar cənub əyalətlərinin həyatı, xüsusi mülkiyyətçiliyin insan mənəviyyatına təsiri əks olunmuşdur. Bu dövə bəzi yazıçılar öz baxışlarını yeni tələblərə uyğun şəkildə dəyişdirmişlər. Digərləri isə ədalətsiz tənqiddən dolayı ya həvəsdən düşmüş, ya da hədə-qorxu ilə susdurulmuşlar.

Avropa xalqlarının ədəbiyyatlarına nisbətən amerikan novellalarında ictimai motivlər, fərdlərarası münasibətlərdə müşahidə olunan ziddiyyətlər daha qabarıq şəkildə əks olunmuşdur: əgər ingilis novellasında əsas mövzu kişi və qadınların cəmiyyətdəki mövqeyi idisə, bu dövr amerikan novellalarının mərkəzində tənha, yalqız, cəmiyyətdən uzaqlaşmış, həyatdan, yaşamaqdan soyumuş, öz-özü ilə daim mübarizə aparan tənha insan dururdu.

T. Drayzer, C. London, S. Levis, Ş. Anderson, E. Sinkler XX əsrin əvvəllərində xüsusi bir qrup təşkil edən amerikan tənqidi realistikləridir. Onların bədii nəsrı Amerika mədəniyyətinin böyük xəyallarına qarşı yazılan ədəbiyyat nümunələri kimi səciyyələndirilə bilər. T. Drayzer qeyd etmişdi ki, Amerikada XX əsrin əvvəllərində bədii əsərlər iki istiqamətdə yazılır: elit təbəqənin fikir və hisslərini əks etdirən romanlar və sosial problemləri özündə cəmləşdirən sosial məzmunlu romanlar. O, eyni zamanda bu barədə yazırdı: “Rusiyanın sosializm yoluna qədəm qoyması Amerikada olan sosial bərabərsizliyi o dərəcədə işıqlandırdı ki, oxucunu yalnız əyləndirmək məqsədi daşıyan və sosial bərabərsizlik problemindən kənar qalan kitablar ilə bərabər mütləq ictimai quruluşu dəyişmək vacibliyini göstərən kitablar da çıxmalı idi. Həm bu, həm də digər kitabların miqdarı böyük idi” [5].

Tənqidi realist yazıçıların bədii nəsrı də məhz sosial konfliktlər, amerikan yaşayış tərzinin nöqsanlarını üzə çıxarmağa yönəlmişdi. Tənqidi realistiklər öz əsərlərində kapitalist həyatında şəxsiyyətin mənəvi süqutunu (S. Levisin “Babbit”, “Əsas küçə”, Ş. Andersonun “Uaynsburq, Ohayo”), I Dünya Müharibəsində fiziki və mənəvi cəhətdən şikəst olmuş gənc amerikalıların faciəvi taleyini (E. Heminqueyin “Günəş qalxır”, “Əlvida silah”; F. S. Fitsceraldın “Böyük Qətsbi”, “Zərif gecə”; U. Folknerin “Əsgər mükafatı”), 30-cu illərin iqtisadi böhranı və sosial mübarizənin genişlənməsini (C. Steynbekin “Qəzəb salxımları”), faşizimlə mübarizəni (S. Levisin “Burada ola bilməz”; E. Heminqueyin “Əcəl zəngi”; U. Folknerin “Avqust işığı”) və Amerika cəmiyyətində daha da artan zorakılıq, mənəvi boşluq və özgələşməni əks etdirmişlər.

Amerikalı tənqidçi Van Vik Bruksun fikrincə, I Dünya müharibəsini yaşayan böyük bir nəslin öz ölkəsinə qarşı çıxış etdiyi zaman başlamışdı. Amerika yazıçı və şairləri, dramaturq və tənqidçiləri avropalı həmkarlarından fərqli olaraq ədəbi manifestlərin ətrafında birləşməmişlər, lakin bununla belə onların əksəriyyəti yaşadıkları cəmiyyətin çatışmayan, yeknəsəq tərəflərini görürdülər. Tənqidçi I Dünya Müharibəsi, Oktyabr İnkılabı və ABŞ işçi qüvvələrinin çıxışlarının amerikan yazıçılarının əksəriyyətinin yaradıcılığına həlledici təsir göstərdiyini iddia edirdi.

1922-ci ildə amerikan burjuaziyasına qarşı birləşən bir qrup yazıçı, jurnalist, tənqidçi və digər ziyalı təbəqələrin nümayəndələri tərəfindən yazılmış “Birləşmiş Ştatlarda Mədəniyyət. 30 amerikalının tədqiqatı” kitabı 20-ci illər Amerika realizminin manifesti olmuşdur. Bu kitab Amerika həyatının müxtəlif tərəflərini əks etdirirdi; buraya “Şəhər” və “Siyasət”, “Jurnalistika” və “Mühəndislik işi”, “Reklam” və “Seks”, “Radikalizm” və “Əsəblər”, “Poeziya” və “Ailə”, “Ədəbi həyat”, “Fəlsəfə”, “Musiqi”, “İncəsənət” və “Teatr” kimi başlıqlar daxil edilmişdi. Kitabın müəllifləri sırasında ABŞ-ın görkəmli nümayəndələrindən olan yazıçı Konrad Eyken, jurnalist Ernest Boyd, tənqidçi Van Vik Bruks, yazıçı Rinq Lardner, ədəbiyyatçı və jurnalist Con Meysi, tənqidçi və publisist Henri Lyuis Menken, teatr tənqidçisi Corc Jan Natan və s. daxil idi. Kitabın yazılmasında Van Vik Bruksun rolu böyük olmuşdur. O, 1921-ci ildə kitabın rəhbəri olan jurnalist Harold Stirnsla

birlikdə amerikan mədəniyyətini tənqidi cəhətdən təhlil etmək məqsədi ilə öz həmfikirlərini birləşdirən bir qrup da yaratmışdır [6].

Amerika sosial gerçəkliyinə xas olan problemlərin bədii ədəbiyyatda ətraflı şəkildə əks olunması, Amerika arzusunu konsepsiyasını şübhə altına almağa başladı. Ölkə müstəqil dövlət kimi təşəkkül tapdığı anda formalaşmış məşhur amerikan arzusu, ideyası tamamilə yeni mənə kəsb etdi. Şervud Anderson Amerikalı sənətkarlar arasında ilk dəfə bu mənəvi və ictimai durumu özünəməxsus şəkildə əks etdirdi.

Amerikan arzusu fenomeni azadlıq, demokratiya, bərabərlik, məqsədə doğru canatma kimi bəşəri xüsusiyyətləri özündə birləşdirir. Hələ 18-ci əsrdə Amerikanın yeni torpaqlarının istila olunması zamanı qubernatorlardan biri demişdi ki, amerikalıları bu arzu sakitləşməyə qoymacaq, onlar cənnəti də əldə etsələr belə, yeni cənnət axtarışına çıxacaqlar. Həqiqətən "hər zaman irəliyə doğru" can atmağa sövq edən "amerikan arzusu" amerikalılara ağır zəhmətlə azad, demokratik ölkə yaratmaq fürsəti verdi. 1931-ci ildə James Truslou Adams özünün "Amerika eposu" əsərində "sosial sinifdən və doğum şəraitindən asılı olmayaraq, həyat hər kəs üçün daha yaxşı, daha zəngin və daha dolğun olan bir ölkə üçün arzu" deyərək "amerikan arzusu" ifadəsinin mahiyyətini açıqlamağa çalışmışdır [7].

Bu baxımdan amerikan arzusu konsepsiyasını aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar; Bu arzu birincisi, Amerika torpaqlarındakı sərvətlərin və maddi nemətlərin istisnasız olaraq hamının haqqı olduğun təsdiq edir. İkincisi, öz iradəsinə və təşəbbüsünə imkan verməyən bütün silki, sosial, ideoloji və başqa məhdudiyətlərdən insanın yalnız Amerikada tamamilə azad olmasına və yalnız burada özünü tam bir şəxsiyyət kimi göstərməyə imkan qazanmasına, üçüncüsü, Amerikada xoşbəxtlik hüququnun hamıya verilməsinə və xoşbəxtliyə nail olmaq şansının isə hamı üçün bərabər olmasına inandır .

Amerikan arzusu konsepsiyası ədəbi mühitdə daha çox populyar istifadə edilmişdir və tədqiqatçılar bu fenomendən Amerika ədəbiyyatında Benjamin Franklinin avtobiografiyasından tutmuş Mark Tvenin "Heklberri Finnin sərgüzəştləri", F. Scott Fitsceraldın "Böyük Qətsbi", Teodor Drayzerin "Amerikan Faciəsi" və Toni Morrisonun "Süleymanın Mahnısı" kimi əsərlərdə istifadə edilməsini vurğulayırdılar. Amerikan arzusunu mövzusunda istifadə edən digər yazıçılara Hunter S. Tomson, Edvard Olbi, Con Steynbek, Lanqston Hyus, Şervurd Anderson və s. misal göstərmək olar. Artur Millerin "Saticının ölümü" əsərində də bu konsepsiyanın əsk olunması tədqiqatçıların müzakirəsinə səbəb olmuşdur. Belə hesab olunur ki, pyesin baş qəhrəmanı Villi məhz amerikan arzusunun axtarışı ilə irəliləmişdir.

Amerika dövlətinin baniləri üçün bu inamlar sarsılmaz idi. XX əsrin 20-ci illərinə qədər olan bütün nəsillər üçün bu inamlar müqəddəs idilər. Lakin 20-ci illərdən sonra dünyada baş verən tarixi kataklizmlərin - müharibələrin, Rusiyada Oktyabr İnkilabının və 1929-cu il dünya iqtisadi böhranının təsiri nəticəsində milyonlarla amerikalının özləri haqqında ənənəvi fikirləri ilk dəfə olaraq şübhə altına düşdü və "amerikan arzusu"nun məhsulu olan bu mif tamamilə dağıldı.

Ədəbiyyat

1. Babson R.W. (1935), Actions and reactions: an autobiography of Roger W. Babson. New York: Harper & brothers.
2. Doenecke J.D. (2011), Nothing less than war: a new history of America's entry into World War I. University Press of Kentucky.
3. Toynbee A.J. (1946), Study of History, Abridgement by D. Somervell. London; New York, Toronto, pp.167-169.
4. The story of literature from antique to the present, H.F.Ullmann, Daniel Anderson, Maria Lord Michael Macaroon, Clare Peel, Tara Stubbs, China, 2010, p. 215.
5. Bigelow G.E., Harris David P. (1966), The United States of America. Readings in English as a Second Language.-New York; Chicago: San Francisco; Toronto; London; Holt, Rinehart and Winston, p.116.
6. The story of American literature by Ludwig Lewisohn. The Modern library New York, 1932, p. 652.
7. <https://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/lessons/american-dream/students/thedream.html>